

**CZĘŚĆ III:
POZYCJA I ROLA NAUCZYCIELA
W TRANSFORMACJI POST-PANDEMICZNEJ**

**PART III:
THE POSITION AND ROLE OF THE
TEACHER IN THE POST-PANDEMIC
TRANSFORMATION**

Stanisława Nazaruk

Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II
ORCID: orcid.org/0000-0001-5620-3980

Joanna Waszczuk

Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II
ORCID: orcid.org/0000-0001-8823-7691

**Aleksandra Ostaszewska,
Magdalena Szydłowska,
Edyta Rafalska,
Beata Kalinowska**

Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II
Koło Naukowe Pedagogiki przedszkolnej
i wczesnoszkolnej „Sówka”

DOI: doi.org/10.13166/ped/ZMQQ2694

**ROLA NAUCZYCIELA EDUKACJI
WCZESNOSZKOLNEJ W POKONYWANIU
TRUDNOŚCI W CZASIE ZDALNEJ EDUKACJI.
PRZYKŁADY Z PRAKTYKI PEDAGOGICZNEJ**

**THE ROLE OF THE EARLY CHILDHOOD
EDUCATION TEACHER IN OVERCOMING
DIFFICULTIES DURING REMOTE EDUCATION.
EXAMPLES FROM PEDAGOGICAL PRACTICE**

ABSTRACT

The existing COVID-19 pandemic raises many questions about its course, health and the functioning of societies. One of the areas in which man functions, especially children and adolescents, is school and the processes related to it, called education. Therefore, questions arise about the quality of education, the behaviour of students and the organization of teaching and education by teachers. This type of situation motivated to conduct pedagogical research,

the main purpose of which was to diagnose the difficulties faced by teachers during remote education. The study included willing teachers of early childhood education (N = 80) from primary schools in the area of two towns: Biała Podlaska and Międzyrzec Podlaski in the Biała Podlaska powiat. The results of the research made it possible to get to know the opinion of the surveyed group of teachers on the above-mentioned main purpose of the research. It turned out that teachers are not passive in the face of existing difficulties, they can see and diagnose emerging problems quickly and are eager to look for new solutions. They identified several important recommendations that other people could use in the future, which is important considering that we live in unpredictable times.

STRESZCZENIE

W związku z istniejącą pandemią COVID-19 nasuwa się wiele pytań dotyczących jej przebiegu, stanu zdrowia i funkcjonowania społeczeństw. Jednym z obszarów w których funkcjonuje człowiek, szczególnie dzieci i młodzież jest szkoła i procesy z nią związane zwane kształceniem. Dlatego rodzą się pytania o jakość kształcenia, o zachowanie uczniów i organizowanie nauczania oraz wychowania przez nauczycieli. Tęgo typu sytuacje zmotywowały do przeprowadzenia badań pedagogicznych, których głównym celem było zdiagnozowanie trudności, które pokonywali nauczyciele podczas zdalnej edukacji. Badaniem objęto chętnych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej (N=80) ze szkół podstawowych z terenu dwóch miast: Białej Podlaskiej i Międzyrzecza Podlaskiego w powiecie białskim. Wyniki badań pozwoliły poznać opinię badanej grupy nauczycieli na wymieniony główny cel badań. Okazało się, że nauczyciele nie są bierni wobec zaistniałych trudności, widzą i szybko diagnozują pojawiające się problemy oraz chętnie poszukują nowych rozwiązań. Wskazali kilka istotnych rekomendacji, z których w przyszłości mogą skorzystać inne osoby, co jest ważne, biorąc po uwagę fakt, że żyjemy w czasach nieprzewidywalnych.

KEYWORDS: *pupil, teacher, pandemic, remote education, teachers' difficulties*

SŁOWA KLUCZOWE: *uczeń, nauczyciel, pandemia, zdalna edukacja, trudności nauczycieli*

WPROWADZENIE

W dniu 30 stycznia 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła wybuch epidemii jako stan zagrożenia zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym. Ryzyko zachorowania skłoniło wiele rządów, instytucji i społeczeństw do poszukiwania nowych „ścieżek” funkcjonowania w warunkach zagrożenia zdrowia i życia oraz ustanowienia różnych środków kontroli (Zhang, Liu 2020). Priorytetowym założeniem w czasach pandemii stało się podjęcie starań mających na celu rozszerzenie edukacji włączającej, zniwelowanie wszelkich społeczno-cyfrowych podziałów oraz stworzenie efektywnej współpracy zwalczającej nakładające się przeciwności. Kraje członkowskie Unii Europejskiej poczyniły szereg działań mających na celu zapewnienie efektywnego procesu kształcenia podczas edukacji na odległość, w tym m.in. przygotowano specjalne platformy edukacyjne i strony internetowe zawierające pomocne linki do cyfrowych zasobów, narzędzi czy bieżących informacji.

W Polsce, Ministerstwo Edukacji Narodowej podjęło decyzję o nauczaniu w systemie zdalnym, w warunkach i formie dotychczas na tak masową skalę niespotykaną w polskiej szkole (Dz.U.2020, poz.410). Zdalne nauczanie stało się faktem od 25 marca 2020 roku i pomimo pewnych modyfikacji ta forma nauczania nie została zawieszona do końca roku szkolnego 2019/2020 (Dz. U. 2020, poz.374), a w formie hybrydowej odbywała się jeszcze w roku szkolnym 2020/2021. Środowisko szkolne stanęło przed wyzwaniem kształcenia na odległość, które było zjawiskiem zupełnie nowym, nigdy wcześniej nie eksplorowanym na tak dużą skalę, które w krótkim czasie objęło wszystkie etapy edukacji, począwszy od klas I szkoły podstawowej po kształcenie wyższe.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na znaczenie pojęcia „zdalna edukacja”, które w literaturze przedmiotu używane jest zamiennie z pojęciem „zdalne nauczanie”. Nie jest ono tożsame z nauczaniem przez Internet. Część autorów wskazuje na jednoznacznie niedoskonałą formę tego pojęcia. W literaturze światowej częściej mówi się o społeczeństwie wiedzy i o społeczeństwie opartym na wiedzy. Dzieje się tak, ponieważ zdalna edukacja opiera się w swej strukturze (jak również standardach) na wiedzy i potencjale ludzkim (Kubiak 2000; Bednarek, Lubina, 2008). Wprawdzie od wielu lat powszechnie używano pojęcia „praca zdalna”, jednakże w polskich przepisach prawnych tak

naprawdę pojawiło się ono po raz pierwszy w 2020 roku w tzw. specustawie o przeciwdziałaniu epidemii wywołanej koronawirusem COVID-SARS-2. W artykule trzecim wspomnianej ustawy jest zapis, że „w celu przeciwdziałania COVID-19 pracodawca może polecić pracownikowi wykonywanie, przez czas oznaczony, pracy określonej w umowie o pracę, poza miejscem jej stałego wykonywania (praca zdalna)” (Dz. U. 2020, poz.374).

Technologia *distance learning*, *distance education* powinna pełnić tylko rolę narzędzia, natomiast nie powinna przejmować ról dydaktycznych, na co wskazują niektórzy autorzy (Kubiak, 2003). Z uwagi na ogromny potencjał zdalnej edukacji, na który składa się m.in.: zwiększenie efektywności nauczania, skrócenie czasu oraz zmniejszenie kosztów w porównaniu do nauczania tradycyjnego, staje się ono konkurencyjnym narzędziem na rynku edukacyjnym (Głowicki 2010; Rahim, Fayyaz 2020). Zdalna edukacja choć istnieje od setek lat, nigdy wcześniej nie była prowadzona na tak ogromną skalę, jak ma to miejsce w obecnych czasach. Warto w tym miejscu wskazać, że Polska nie jest jedynym krajem na świecie, gdzie edukacja szkolna do czasu wybuchu pandemii była prowadzona wyłącznie za pomocą metod tradycyjnych w klasach szkolnych, w bezpośrednim kontakcie nauczyciela z uczniem.

W odniesieniu do etapu edukacyjnego jakim jest edukacja wczesnoszkolna obejmująca klasy I-III szkoły podstawowej, w pracy z uczniem specjaliści zwracają uwagę na znaczenie stosowania nie tylko metod aktywizujących ale i na bezpośredni kontakt nauczyciela z uczniem, na jego odpowiednią stymulację oraz systematyczne nadzorowanie jego postępów (Kruszewska, Nazaruk, Szewczyk 2020).

Jak wcześniej wspomniano pandemia COVID-19 przyczyniła się do szeregu zmian w systemie edukacji na całym świecie. Zmiana trybu pracy z tradycyjnej na zdalną rzuciła nowe „światło” na zadania nauczycieli w nauczaniu i wychowaniu uczniów, zwrócono także uwagę na ich wpływ na pokonywanie barier w odmiennej, niż do tej pory znanej, formie nauki szkolnej. Rola nauczyciela w obecnym czasie uległa znacznemu przeobrażeniu. W czasach e-nauczania nauczyciel nie pełni już funkcji „podawczej wiedzy”, czy jej skrupulatnego weryfikatora, a raczej pewnego rodzaju „stymulatora inicjatywy uczniów” (Feiner, Went, 1997). Można nawet stwierdzić, że pełni funkcje mentora, swoistego przewodnika po zdobytych treściach

dydaktycznych i platformach edukacyjnych. To w głównej mierze jednak na uczniu oparty jest ciężar poszerzenia swoich kompetencji, a zadaniem nauczyciela jest jedynie jego ukierunkowywanie, aby nadmierna ilość informacji pozyskanych na drodze poszukiwań, nie przytłoczyła go i nie zdeprymowała jego chęci do dalszego rozwoju. Według Romana Lorensa do podstawowych ról e-nauczyciela należy:

- rola asystenta: nauczyciel pomaga uczniom w procesie uczenia się, tworząc odpowiednie warunki do pracy;
- rola kontrolera: nauczyciel kontroluje stopień wykonania zadań postawionych przed uczniem; – rola organizatora: nauczyciel jest równocześnie organizatorem całego procesu dydaktycznego;
- rola osoby oceniającej: wykonując zadane ćwiczenia, uczeń uzyskuje informację zwrotną o stopniu opanowania materiału;
- rola korepetytora: nauczyciel wskazuje uczniom gdzie mogą znaleźć potrzebne informacje” (Lorens, 2011, s.118-119).

Jak można zauważyć rola e-nauczyciela opiera się na tych samych założeniach, co rola tradycyjnego nauczyciela w szkole. Różnicą jest jednak metodyka nauczania oraz strategia przygotowania warsztatu dydaktyczno-wychowawczego. Ograniczeniu ulegają również środki oddziaływania psychospołecznego, dlatego e-nauczyciel powinien skomponować nowe sposoby oddziaływać, na których oprze cały proces kształcenia. Ponadto R. Lorens sygnalizuje, że „rolą nauczyciela (...) jest stworzenie właściwego klimatu do rozwoju potencjału jego podopiecznych. (...) Prowadząc zajęcia on-line nauczyciel jest przede wszystkim moderatorem zajęć, a nie egzekutorem wydawanych poleceń. (...) przestaje być ekspertem, który posiada monopol na wiedzę, a staje się „przewodnikiem”, który ułatwia wspólne uczenie się (...). Niezwykle istotną i pożądaną umiejętnością e-nauczyciela jest umiejętność motywowania uczniów do pracy (...) korzystając z wielu różnych strategii zachęcających do uczenia się, utrzymując interakcję w grupie na wysokim poziomie” (Lorens, 2011, s.118).

W warunkach naturalnych, gdy zajęcia odbywały się w szkole, nauczyciel postrzegany był za osobę, która motywowała uczniów do różnorodnych form aktywności. Jednak w czasie edukacji zdalnej uwarunkowanej pandemią jego

wpływ na działania uczniów znacznie się zmniejszył. Brak bezpośredniego kontaktu z uczniami spowodował znacznie ograniczoną wiedzę o nich samych, o ich problemach i wątpliwościach, czyli o wszystkim, co w istotny sposób wpływa na poziom zaangażowania do działania. Ale rolą nauczyciela jest zauważenie problemów uczniów oraz jak najszybsze ich rozwiązanie po to, aby ciągłość procesu kształcenia została zachowana. Do zadań nauczyciela należy również udzielanie wsparcia oraz utrzymywanie pozytywnych relacji zarówno z uczniami, jak i ich rodzicami. Nauczyciel stał się niejako pośrednikiem pomiędzy szkołą, a środowiskiem rodzinnym oraz koordynatorem procesu nauczania oddziału klasowego. To nauczyciel w głównej mierze odpowiada za stały kontakt z rodzicami, a także za uzyskiwanie informacji zwrotnych o uczniu, czy sposobach jego radzenia w sytuacjach problemowych, a nawet kryzysowych, zobowiązany jest do zapewnienia wsparcia szkolnego pedagoga lub psychologa. W relacjach z rodzicami zobowiązany jest do ustalenia wspólnego, jednolitego kanału komunikacji, za pośrednictwem którego będzie systematycznie odpowiadał na ich pytania oraz na bieżąco informował o podejmowanych „krokach”, czy stosowanych metodach pracy. W związku z sytuacją epidemiologiczną w kraju i na świecie oraz wprowadzeniem zdalnego nauczania, dobrze znany i do tej pory powszechnie stosowany podział dotyczący roli nauczycieli i środowiska rodzinnego został w pewien sposób zaburzony. Odpowiedzialność za proces edukacji, szczególnie w klasach nauczania początkowego, została niejako przypisana rodzicom uczniów. Środowisko rodzinne, które do tej pory angażowało się w nieznaczny sposób lub w niektórych przypadkach w ogóle, obecnie musi pomagać swoim dzieciom w planowaniu i organizowaniu systematycznej nauki w domu czy dbać o kontakt i współpracę z nauczycielami.

Biorąc pod uwagę przedstawione z konieczności w skrócie kształcenie uczniów w formie zdalnej i rolę nauczyciela w tym procesie, zauważono potrzebę przeprowadzenia badań pedagogicznych, których głównym celem ustalono poznanie trudności nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w czasie zdalnej edukacji, rozpoznanie ich priorytetów oraz oczekiwanych form pomocy. Główny problem badań sformułowano w formie pytania: *W jaki sposób nauczyciele pokonywali trudności zaistniałe podczas zdalnej edukacji?* Ten główny problem skonkretyzowano w pięciu szczegółowych problemach:

1. Jakie trudności wskazali nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej w pracy z uczniami w czasie zdalnej edukacji?
2. Jak nauczyciele ocenili swoje przygotowanie do pracy w formie zdalnej?
3. Jaką opinię wyrazili nauczyciele o efektywności kształcenia zdalnego?
4. W jaki sposób nauczyciele pokonywali zaistniałe problemy podczas zdalnej edukacji?
5. Jakich form wsparcia i od kogo oczekiwali nauczyciele w zakresie wykonywanej przez nich pracy w czasie zdalnej edukacji?

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ

Uwzględniając przedstawiony cel główny i problemy badawcze, przystąpiono do badań, które przeprowadzono wśród nauczycieli z kilku wybranych szkół podstawowych z terenu dwóch miast: Białej Podlaskiej i Międzyrzeca Podlaskiego w powiecie białskim w województwie lubelskim. Badania przeprowadzono we wrześniu, październiku i listopadzie 2021 roku. W badaniu wzięło udział 80 chętnych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. W badaniach zastosowano autorskie narzędzie badawcze, ponieważ do badanej problematyki w grupie respondentów, jaką stanowili nauczyciele uczący w klasach I-III szkoły podstawowej na stan obecny, nie stwierdzono standaryzowanych narzędzi pomiaru. Narzędzie badawcze stanowił kwestionariusz ankiety, składający się z 25 pytań. Pytania w kwestionariuszu dotyczyły poznania opinii nauczycieli szkoły podstawowej na temat trudności jakie rozpoznali podczas zdalnej edukacji i w jaki sposób te trudności pokonali albo przyczynili się do ich zmniejszenia (Łobocki, 2000). Należy dodać, że zanim zastosowano wymienione narzędzie w badaniach właściwych, przeprowadzono badanie pilotażowe, którego wyniki posłużyły w doprecyzowaniu treści pytań. W kwestionariuszu została zamieszczona metryczka, dzięki której pozyskano informację o płci nauczycieli, ich awansie zawodowym oraz stażu pracy w szkole.

UCZESTNICY BADAŃ

Ze względu na bardzo duże ograniczenia w prowadzeniu badań terenowych spowodowane sytuacją pandemiczną w naszym kraju w badaniu wzięło udział tylko 80 nauczycieli ze szkół podstawowych. Nie jest to duża grupa badawcza, ale pozwoliła ona na zdiagnozowanie najistotniejszych wyzwań i problemów w pracy dydaktycznej, wychowawczej i organizacyjnej nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w czasie zdalnej edukacji z wymienionego terenu. Ze względu na płeć w badanej grupie było 80 kobiet, co wskazuje, że w klasach I-III praca jest wyłącznie domeną kobiet. Rozkład liczebności nauczycieli pracujących w szkołach podstawowych, ich staż pracy i stopień awansu zawodowego przedstawiono w tabeli 1.

TABELA 1. Podstawowe dane uczestników badań

Lp.	Podstawowe dane nauczycieli	Nauczyciele z Białej Podlaskiej		Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego	
		powiat biały			
		N	%	N	%
I	Stopień awansu zawodowego				
1.	nauczyciel stażysta	3	3,0	1	2,0
2.	nauczyciel kontraktowy	2	2,0	2	3,0
3.	nauczyciel mianowany	12	15,0	9	12,0
4.	nauczyciel dyplomowany	33	40,0	18	23,0
	Ogółem	50	60,0	30	40,0
II	Staż pracy w szkole				
1.	1-15 lat	14	17,0	12	16,0
2.	powyżej 16 lat	36	43,0	18	24,0
	Ogółem	50	60,0	30	40,0

Źródło: badania własne

Zdecydowaną większość w badanej grupie stanowili nauczyciele ze stopniem awansu zawodowego nauczyciela dyplomowanego i mianowanego oraz

stażem pracy powyżej 16 lat, co pozwala na stwierdzenie, że kadra pedagogiczna pracująca w wymienionych szkołach podstawowych posiada ustabilizowaną pozycję zawodową. Te statystyki, co prawda na niewielkiej grupie pokazują, że w mniejszych środowiskach szkolnych nauczyciele mogą stanowić dość hermetyczną grupę zawodową, co potencjalnie nie zawsze może sprzyjać zarówno otwartości na zmiany, jak i na dostrzeganie potrzeby zmian.

WYNIKI BADAŃ

Odpowiedzi nauczycieli na pytanie dotyczące przygotowania szkoły do pracy w formie zdalnej przedstawiono w tabeli 2.

TABELA 2. Ocena przygotowania szkoły do zdalnej edukacji

Lp.	Rodzaje zadań	Nauczyciele z Białej Podlaskiej			Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego		
		%			%		
		tak	częściowo	nie	tak	częściowo	nie
1.	Wyposażenie nauczycieli w sprzęt komputerowy	95,0	5,0	-	90,0	8,0	2,0
2.	Zorganizowanie i wdrożenie zdalnego nauczania	85,0	15,0	-	90,0	10,0	-
3.	Wykorzystanie posiadanych przez nauczycieli kompetencji informatycznych	80,0	20,0	-	90,0	10,0	-

Źródło: badania własne

W ocenie badanych nauczycieli należy zauważyć, że byli oni przygotowani pod względem posiadanych komputerów do podjęcia zadań w nowej rzeczywistości edukacyjnej uwarunkowanej pandemią. Zdecydowana większość nauczycieli już od wielu lat traktuje bowiem komputer jako podstawowy element własnego warsztatu pracy. Trudniejsze-wyzwanie-odnosiło się do zorganizowania i wdrożenia procesu zdalnego nauczania, gdyż okazało się, że część nauczycieli miała z tym problem oraz zwrócono uwagę, że nie wszyscy badani mogli wykorzystać posiadane kompetencje informatyczne w pracy

zdalnej. Jednak zdecydowana większość z badanej grupy nauczycieli posiada kompetencje informatyczne, które pomogły im w zorganizowaniu zdalnego nauczania. W tym przypadku nie zaobserwowano różnic uwarunkowanych lokalizacją szkoły.

Celem kolejnego pytania zamieszczonego w kwestionariuszu ankiety było poznanie przydatności dotychczas stosowanych przez nauczycieli metod pracy z uczniami klas I-III i narzędzi w nauczaniu zdalnym. Odpowiedzi na to pytanie przedstawiono w tabeli 3.

TABELA 3. *Stopień przydatności dotychczas stosowanych przez nauczycieli metod pracy i narzędzi*

Lp.	Stopień przydatności	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	Przydatne	25,0	35,0
2.	Częściowo przydatne	63,0	50,0
3.	Nieprzydatne	12,0	15,0
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Dane z powyższej tabeli wskazują, że zdecydowana większość nauczycieli oceniła dotychczas stosowane przez siebie metody pracy z uczniami klas I-III i narzędzia tylko jako „częściowo przydatne”. Analiza tego wyniku badań pokazuje przed jak wielkim wyzwaniem musieli stanąć nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej. Okazało się bowiem, że dotychczasowe, czasami niestety rutynowo stosowane w nauczaniu narzędzia i metody pracy są tylko częściowo przydatne i należało wypracować zupełnie nowe i je stosować w praktyce. Trzeba podkreślić, że nauczyciele musieli poradzić sobie z tą sytuacją samodzielnie i intuicyjnie, gdyż w czasie lockdownu wszelkie formy szkoleń i doradztwa metodycznego praktycznie były zawieszane. Doświadczenia nauczycieli płynące z okresu zdalnego nauczania staną się zapewne ważnym impulsem do szerszej dyskusji nt. szkoleń organizowanych przez ośrodki doradztwa metodycznego w zakresie wykorzystywania w nauczaniu zdalnym nowoczesnych metod i narzędzi informatycznych wspierających proces uczenia się.

Kolejne pytanie miało na celu poznanie posiadanego przez nauczycieli doświadczenia pracy z uczniami klas I-III w formie on-line lub z zastosowaniem innych komunikatorów internetowych. Udzielone odpowiedzi zestawiono w tabeli 4.

TABELA 4. Doświadczenie nauczycieli w prowadzeniu zajęć z uczniami w formie on-line w klasach I – III

Lp.	Stwierdzenie posiadanego doświadczenia	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	TAK	-	-
2.	NIE	100,0	100,0
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Z przedstawionych danych wynika, że nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej nie posiadali wcześniejszego doświadczenia w pracy z uczniami w formie on-line. Świadomie nie zapytano nauczycieli o dotychczasowe wykorzystywanie technologii informacyjno – komunikacyjnych w edukacji wczesnoszkolnej, gdyż jak wiadomo trudno jest sobie dzisiaj wyobrazić współczesne nauczanie, także w klasach I – III, bez użytkowania tego narzędzia. Jednakże nowym wyzwaniem dla nauczycieli tego poziomu edukacyjnego okazało się prowadzenie zajęć z uczniami w systemie e-learningu, który w edukacji wczesnoszkolnej miał raczej ograniczony zasięg i wynikał głównie ze specyficznych potrzeb i możliwości uczenia się dziecka w sytuacjach niestandardowych. Brak doświadczenia w wymienionej kwestii stanowiło kluczowe wyzwanie, które miało wpływ na organizację pracy nauczycieli w klasach młodszych. Okazało się, że ścisła współpraca z rodzicami w tym zakresie była warunkiem sine qua non w realizacji tego trudnego zadania. Ministerstwo Edukacji Narodowej podkreślało, że priorytetem edukacji w okresie pandemii jest bezpieczeństwo uczniów i ich dobrostan psychofizyczny. Jednocześnie nauczyciele mieli obowiązek realizowania *Podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej* oraz stosowania przyjętego systemu oceniania postępów edukacyjnych uczniów. Kilkumiesięczne funkcjonowanie uczniów i nauczycieli w systemie zdalnego nauczania było dla każdej ze stron wyjątkowo trudnym

wyzwaniem. Ta sytuacja zapewne zmotywuje w przyszłości nauczycieli do podjęcia zintensyfikowanych działań w doskonaleniu umiejętności pracy w formie zdalnej. Dotyczy to praktycznie wszystkich nauczycieli bez względu na środowisko pracy.

Odpowiedzi respondentów na pytanie o czasochłonność pracy w systemie zdalnego nauczania w porównaniu z czasem przeznaczonym na nauczanie w formie tradycyjnej przedstawiono w tabeli 5.

TABELA 5. *Czasochłonność pracy w systemie zdalnym i tradycyjnym*

Lp.	Czasochłonność pracy w systemie zdalnym i tradycyjnym	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	Tyle samo czasu jak przed pandemią	15,0	10,0
2.	Zdecydowanie więcej czasu niż w tradycyjnym nauczaniu	85,0	90,0
3.	Zdecydowanie mniej czasu niż przed pandemią	-	-
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Wyniki badań pokazały, niemal w całej grupie badanych nauczycieli, iż praca w systemie zdalnego nauczania, w porównaniu z czasem przeznaczonym na nauczanie w formie tradycyjnej, jest zdecydowanie bardziej pracochłonna. Duża czasochłonność pracy nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w systemie zdalnym niewątpliwie wynikała z konieczności wypracowania i wdrożenia nowatorskich metod pracy, poszukiwania narzędzi, które tworzą tzw. warsztat pracy.

Kolejne zagadnienie, które zajmuje bardzo ważne miejsce w procesie kształcenia i motywacji uczniów do nauki dotyczy stosowania obowiązującego systemu oceniania. Dlatego nie można było pominąć pytań o tę ważną kwestię w edukacji szkolnej, w warunkach zdalnego nauczania. Pytania dotyczące oceniania uszczegółowiono w dwóch kwestiach, a mianowicie o stosowanie szkolnego systemu oceniania i poznanie opinii nauczycieli na temat samodzielności wykonywania zadań lub innych prac przez uczniów. Opinie badanej grupy nauczycieli o stosowaniu szkolnego systemu oceniania przedstawiono w tabeli 6.

TABELA 6. Stosowanie szkolnego systemu oceniania w czasie zdalnej edukacji

Lp.	Stosowanie szkolnego systemu oceniania w czasie zdalnej edukacji	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	Stosuje obowiązujący w szkole system oceniania uczniów	64,0	75,0
2.	Nie oceniam prac uczniów	-	-
3.	Stosuję dodatkowo zmodyfikowany system oceniania	36,0	25,0
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Z danych przedstawionych w powyższej tabeli wynika, że większość z badanej grupy nauczycieli stosowała system oceniania zgodnie z obowiązującymi w danej szkole zasadami. Jednakże, część nauczycieli stwierdziła, że prowadząc kształcenie zdalne zmodyfikowała obowiązujący w szkole system oceniania, ponieważ prace uczniów były wykonywane w domu i nie było możliwości bezpośredniej obserwacji czynności ucznia. Dlatego biorąc pod uwagę stosowanie i znaczenie oceniania nie sposób było pominąć pytań o wątpliwości nauczycieli w ocenianiu prac uczniów w nauczaniu on-line, szczególnie z uwzględnieniem ich samodzielności. Odpowiedzi nauczycieli na to pytanie przedstawiono w tabeli 7.

TABELA 7. Wątpliwości nauczycieli dotyczące samodzielnego wykonywania prac przez uczniów

Lp.	Wątpliwości dotyczące samodzielnego wykonywania prac przez uczniów	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
11.	Istnieją wątpliwości dotyczące samodzielnego wykonywania pracy przez ucznia	35,0	20,0
22.	Istnieją częściowe wątpliwości dotyczące samodzielnego wykonywania pracy przez ucznia	25,0	30,0
33.	Nie istnieją żadne wątpliwości z ocenianiem	40,0	50,0
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Przedstawione dane wskazują, że nauczyciele ze szkół w wymienionych miejscowościach mają wątpliwości co do samodzielności prac uczniów w czasie zdalnego nauczania. Biorąc pod uwagę odpowiedzi nauczycieli na pytanie dotyczące stosowania obowiązującego systemu oceniania pracy ucznia rodzi się w tym miejscu istotny dylemat pedagogiczny, ponieważ nauczyciel stosując obowiązujące narzędzie do oceny pracy ucznia nie ma pewności i możliwości weryfikacji, że ocenia jego samodzielną pracę. Sytuacja, która wynikła w czasie zdalnego nauczania będzie w przyszłości wymagała poszukania nowych rozwiązań w tym zakresie.

Mając na uwadze zdobyte doświadczenie w nauczaniu zdalnym poproszono nauczycieli o wskazanie, co najmniej 3-ech według nich najistotniejszych problemów tej formy kształcenia. Aby nie sugerować odpowiedzi respondentom, pytania ułożono w sposób otwarty. W tabeli 8 przedstawiono zebrane odpowiedzi.

TABELA 8. *Problemy w nauczaniu zdalnym według opinii badanych nauczycieli*

Lp.	Problemy w nauczaniu zdalnym	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	Brak bezpośredniego kontaktu nauczyciela z uczniem	100,0	100,0
2.	Brak bezpośredniego kontaktu ucznia z rówieśnikami	70,0	65,0
3.	Trudności z wytlumaczeniem nowego materiału	50,0	57,0
4.	Trudności z motywacją do nauki	55,0	45,0
5.	Brak dostępu do Internetu u niektórych uczniów	5,0	10,0
6.	Niesamodzielność prac uczniów	30,0	35,0
7.	Zwiększona czasochłonność pracy ucznia w nauczaniu zdalnym	50,0	65,0

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ nauczyciele wskazywali na co najmniej trzy kategorie.

Analizując odpowiedzi na to pytanie należy zauważyć, że nauczyciele wyłonili aż siedem kluczowych problemów w zdalnym nauczaniu. Jednak na pierwszym miejscu (100% badanych) wskazano brak bezpośredniego kontaktu

nauczyciela z uczniem, a na drugim brak bezpośredniego kontaktu ucznia z rówieśnikami (70-65%), co wskazuje na pozbawienie środowiska szkolnego możliwości realizacji jednej z wiodących funkcji szkoły, tj. budowania relacji międzyludzkich, budowania społeczności szkolnej opartej na więziach koleżeńskich. Na wskazane przez nauczycieli problemy warto zwrócić szczególną uwagę i podjąć dyskusję ze względu na ich negatywne konsekwencje w rozwoju uczniów.

Odpowiedzi nauczycieli na pytanie: czy po powrocie uczniów do szkoły ze zdalnej edukacji zauważono „luki” w ich wiadomościach i umiejętnościach? Odpowiedzi przedstawiono w tabeli 9.

TABELA 9. *Luki w wiadomościach i umiejętnościach uczniów po powrocie do szkoły*

Lp.	Luki w wiadomościach i umiejętnościach uczniów	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	Zdecydowanie tak	41,0	55,0
2.	Raczej tak	57,0	41,0
3.	Raczej nie	2,0	4,0
4.	Zdecydowanie nie	–	–
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Wśród odpowiedzi nauczycieli zarówno z jednej, jak i drugiej miejscowości zaobserwowano niepokojące stwierdzenia dotyczące „braków” w wiadomościach i umiejętnościach u uczniów klas I-III. Ponad połowa ankietowanych nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej wskazała na wystąpienie tego problemu. Można zatem zastanowić się, co poszło nie tak w zdalnej edukacji w kontekście tej grupy wiekowej uczniów. Czyżby nauczanie zdalne mogło przyczynić się w pewnym zakresie do kształtowania się trudności w uczeniu się? Warto byłoby przyjrzeć się temu zjawisku z szerszej perspektywy.

Kolejne pytanie miało na celu pozyskanie informacji, na czyje wsparcie i pomoc mogli liczyć nauczyciele w organizowaniu i prowadzeniu zdalnej edukacji. Odpowiedzi na to pytanie zestawiono w tabeli 10.

TABELA 10. *Pomoc nauczycielom we wdrażaniu zdalnej edukacji*

Lp.	Pomoc nauczycielom w zdalnej edukacji	Nauczyciele z Białej Podlaskiej	Nauczyciele z Międzyrzecza Podlaskiego
		%	%
1.	Władze oświatowe	-	-
2.	Władz samorządowe	-	-
3.	Dyrekcja szkoły	10,0	5,0
4.	Koleżdy/koleżanki ze szkoły	20,0	35,0
5.	Rodzina	20,0	30,0
6.	Nikt nie pomagał	50,0	30,0
Ogółem		100,0	100,0

Źródło: badania własne

Z przedstawionych danych wynika, że nauczyciele wdrażając zdalne nauczanie zdani byli głównie na własne zdolności organizacyjne i umiejętności. Nauczyciele pracujący w szkołach w wymienionych miejscowościach wspierali się koleżeńsko we wdrażaniu zdalnego nauczania. Nauczyciele w minimalnym wymiarze mogli liczyć na pomoc ze strony dyrekcji szkół. W opinii badanych nauczycieli szkoły nie uzyskały żadnego wsparcia ze strony zarówno organów prowadzących, jak i nadzorujących szkoły.

Kolejnym zamierzeniem badawczym oprócz zdiagnozowania problemów w badanej grupie nauczycieli było poznanie ich oczekiwań w zakresie doskonalenia efektywności ich pracy zawodowej, zarówno ze strony dyrekcji szkoły, jak i organu prowadzącego, nadzorującego oraz innych podmiotów. Odpowiedzi nauczycieli są ciekawe w kontekście zdobytych przez nich doświadczeń podczas zdalnej edukacji. Badanych nauczycieli poproszono zatem o egzemplifikację swoich potrzeb zawodowych i oczekiwanej pomocy. Z uzyskanych odpowiedzi nie wyliczono wskaźników procentowych ze względu na fakt, że nauczyciele mogli wymienić tyle oczekiwań, ile uważali za istotne, a także, z uwagi na fakt, że zdecydowana większość nauczycieli zdefiniowała podobne oczekiwania. Dlatego odpowiedzi na to pytanie przedstawiono w formie opisowego zestawienia.

1. Na pierwszym miejscu prawie wszyscy badani nauczyciele wskazali na potrzebę wsparcia ich rozwoju zawodowego w zakresie rozwijania

- umiejętności i kompetencji związanych z wykorzystaniem technologii informatycznej z uwzględnieniem technik kształcenia na odległość. Wyposażenia wszystkich uczniów w tablety/laptopy z odpowiednim oprogramowaniem – postulat adresowany głównie do organu prowadzącego, a także rozszerzenie możliwości dostępu do pracowni komputerowych na terenie szkoły, które w większości zarezerwowane są na zajęcia z informatyki.
2. Nauczyciele oczekują zwiększania środków finansowych w budżecie szkoły przeznaczonych na doskonalenie w zakresie stosowania nowych technologii informatycznych w nauczaniu, ten postulat adresują do dyrekcji szkoły i organu prowadzącego. Oczekują pełnego dofinansowania w podejmowaniu przez nich specjalistycznych kursów i innych form doskonalenia zawodowego.
 3. Nauczyciele zauważyli również potrzebę pomocy zarówno organizacyjnej, jak i prawnej przy wdrażaniu działań innowacyjnych, ten postulat adresowano głównie do dyrekcji szkoły. Stwarzanie możliwości wymiany informacji i doświadczeń pomiędzy szkołami oraz możliwości korzystania z pomocy ze strony specjalistów, np. psychologa.

DYSKUSJA, PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Rozprzestrzeniająca się pandemia COVID-19 najwyraźniej przyczyniła się do daleko idących oraz trwałych transformacji w przestrzeni życia społecznego, co może prognozować kształtowanie się nowej wizji tzw. „pocovidowej” rzeczywistości. Przeprowadzenie, wprawdzie wycinkowych badań, pozwoliło dostrzec wagę przedstawionego problemu w aspekcie pokonywania przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej trudności zaistniałych podczas wdrażania zdalnej edukacji, jej efektywności i jednocześnie dostarczyło wielu cennych wskazówek adresowanych nie tylko do nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej ale i uczniów klas I-III, rodziców, władz samorządowych w poszukiwaniu nowych form pomocy i narzędzi do ich realizacji.

Badania przeprowadzone wśród badanej grupy nauczycieli ze szkół podstawowych potwierdzają, że niestety istnieją niedociągnięcia w systemie zdalnej

edukacji. Nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej nie byli przygotowani od strony merytorycznej do pracy na platformie edukacyjnej. Zdecydowana większość z nich uznała, że podczas nauczania zdalnego więcej czasu przeznaczała na przygotowanie się do zajęć prowadzonych w formie zdalnej, niż miałyby to miejsce w warunkach tradycyjnego kształcenia w szkole i niemal jedomyślnie uznali, że nauczanie tradycyjne jest atrakcyjniejsze w porównaniu z formą zdalną.

Wymienione przez nauczycieli trudności w kształceniu zdalnym to: wątpliwości w samodzielnym wykonywaniu prac uczniowskich, a co z tym związane ich ocenianie budzi istotny dylemat pedagogiczny, a także zaobserwowane braki w nabywaniu wiedzy i umiejętności przez niektórych uczniów powinny być przedmiotem dyskusji zespołów nauczycieli w celu wypracowania rozwiązań w wymienionym zakresie oraz zindywidualizowania podejścia pedagogicznego. Sytuacja w jakiej znaleźli się uczniowie i nauczyciele w czasie zdalnego nauczania będzie w przyszłości wymagała poszukiwania nowych rozwiązań w tym zakresie. Z drugiej strony pandemia COVID-19 nie powinna hamować działań nauczycieli, ale powinna ich angażować do poszukiwań nowych pomysłów i atrakcyjnych metod i form pracy, czasami niekonwencjonalnych po to, aby uczniowie czuli, że są bezpieczni. Na wymieniony aspekt pracy szkół w sytuacji pandemii COVID-19 należy zwrócić szczególną uwagę, ponieważ dzieci w czasie pandemii należą do grupy ryzyka i są zagrożone wykluczeniem społecznym.

Jak zaznaczono badania miały wycinkowy charakter ale jak się wydaje, są w istotnym zakresie zbieżne z badaniami pt. „Zdalne nauczanie, a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa”, przeprowadzonymi przez trzy podmioty: Polskie Towarzystwo Edukacji Medialnej, Fundację Dbam o Mój Zasięg i Fundację Orange, w okresie od maja do czerwca 2020 r. W tych badaniach wzięło udział 1284 uczniów, 671 nauczycieli i 979 rodziców. Częściowe wyniki tych badań opublikowano 25 czerwca 2020 roku w Głosie Nauczycielskim. Wymienione badania pokazały słabe punkty kształcenia na odległość, brak realizacji funkcji wychowawczej, a szczególnie opiekuńczej funkcji szkoły, pogłębianie różnic między uczniami oraz nauczycielskie poczucie braku wystarczającego wsparcia ze strony dyrekcji. Prawie połowa nauczycieli oceniła swoje przygotowanie do prowadzenia kształcenia zdalnego

w stopniu niskim: „45 %, że są przygotowani w stopniu małym i umiarkowanym, a 40% w stopniu co najmniej dużym do kształcenia na odległość”. Wśród uczniów, rodziców oraz nauczycieli zdiagnozowano wyraźne symptomy nadużywania mediów cyfrowych. Przemęczenie, przeładowanie informacjami, niechęć do korzystania z komputera i Internetu oraz rozdrażnienie z powodu ciągłego używania technologii informacyjno-komunikacyjnych, to najczęściej występujące objawy zmęczenia cyfrowego (<https://glos.pl/page/2>).

Wnioski płynące z badań przeprowadzonych wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej z powiatu bialskiego potwierdzają niedociągnięcia w systemie zdalnego nauczania, zwracają uwagę na potrzebę podjęcia działań pomocowych skierowanych bezpośrednio do uczniów, jak i nauczycieli. Niezbędne wydaje się zatem pochylenie nad problemem zaspokojenia potrzeb ucznia jako głównego podmiotu procesu nauczania. Wprawdzie w opinii badanych nauczycieli zjawisko „ucieczki” uczniów z systemu nie wystąpiło, ale u niektórych uczniów z różnych przyczyn wystąpiły braki w opanowaniu przez nich wiadomości i umiejętności, co może skutkować trudnościami szkolnymi na kolejnym etapie edukacyjnym. Pomoc nauczycielom powinna przyczynić się do doskonalenia ich kompetencji metodycznych, związanych z prowadzeniem atrakcyjnych i dostosowanych do warunków w czasie pandemii zajęć, a także treningu kompetencji personalnych dotyczących umiejętności motywowania uczniów do większej aktywności. Przedstawione wnioski i rekomendacje są nie tylko aktualne ale i pomocne ze względu na fakt, że sytuacja epidemiczna zarówno w kraju, jak i na świecie jest ciągle na tyle niejednoznaczna, że absolutnie nie ma pewności, czy nauka w szkołach będzie przebiegała w sposób tradycyjny. Zatem problem zdalnego nauczania jest ciągle aktualny i stanowi duże wyzwanie adresowane do wszystkich podmiotów edukacji.

REFERENCES

- Bednarek, J., Lubina, E. (2008). *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Feiner, M., Went, W. (1997). *Nowe zadania nauczyciela*. Edukacja i Dialog, nr. 9, s. 3-4.
- Głos Nauczycielski 25.06.2020 r. *Badanie: Zdalne nauczanie a adaptacja do warunków społecznych w czasie epidemii koronawirusa, przeprowadzone przez Polskie Towarzystwo*

- Edukacji Medialnej, Fundację Dbam o Mój Zasięg i Fundację Orange*, w: <https://glos.pl/page/2>, (dostęp. 30.06.2020 r.).
- Głowicki, P. (2010). *Współczesne rozwiązania w zakresie modelowania systemów nauczania hybrydowego*. Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą, Seria: Studia i Materiały, Nr 28/2010, s. 71-82.
- Kruszewska, A., Nazaruk, S., Szewczyk, K. (2022). *Polish teachers of early education in the face of distance learning during the COVID-19 pandemic – the difficulties experienced and suggestions for the future*. *Education 3-13 International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, Vol. 50, issue 3, s. 304-315.
- Kubiak, J. M. (2000). *Wirtualna edukacja*. Warszawa: Wydawnictwo MIKOM.
- Kubiak, J.M. (2003). *Próba stworzenia uniwersalnej definicji kształcenia na odległość*. *Wirtualna Edukacja*. Czasopismo elektroniczne, Nr17, s. 45-49.
- Lorens, R. (2011). *Nowe technologie w edukacji: praktyczna pomoc w przygotowaniu lekcji, przewodnik po e-nauczaniu, opis najpopularniejszych darmowych aplikacji, metodyka zdalnego nauczania, prawo autorskie e-learningu, gotowe materiały do wykorzystania*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Łobocki, M. (2000). *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rahim, A., Ali, S., Ali, S., Fayyaz, H. (2020). *Online education during COVID-19 pandemic; an experience of riphah international university faculty of health and medical sciences*. *Pakistan Armed Forces Medical Journal, Special Issue2, Vol.70 (2)*, ss.506-512.
- Zhang, L., Liu, Y. 2020. *Potential interventions for novel coronavirus in China: A systematic review*. *Journal of Medical Virology*, 92(5), s. 479-490. <https://doi.org/10.1002/jmv.25707>.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania jednostek systemu oświaty w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 (Dz. U. 2020, poz.410).
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2020, poz.374).